

Стан і тенденції розвитку торгівлі в контексті забезпечення професійної компетентності працівників

Узагальнено аргументи та контраргументи в межах наукової дискусії з питань регулювання розвитку професійної компетентності працівників торгівлі, оскільки трансформаційної процесу, що відбуваються в умовах глобалізації та євроінтеграції, висувають нові вимоги до управління персоналом на мікро- та макрорівнях. Це пов'язано з тим, що в умовах ринкового розвитку найсуттєвіші перетворення відбуваються в соціально-трудовій сфері. Систематизація літературних джерел і підходів до вирішення проблеми розвитку професійної компетентності засвідчила, що українські та зарубіжні вчені досліджували це питання, проте в сучасних умовах виникає потреба в критичному аналізі стану та тенденцій розвитку торгівлі в контексті забезпечення професійної компетентності працівників галузі. Дослідження здійснено в такій послідовності: формування основних завдань і напрямів дослідження стану основних показників торгівлі, визначення тенденцій розвитку торгівлі в контексті забезпечення професійної компетентності працівників. Методичним інструментарієм дослідження стали система економічних законів, понять і категорій, фундаментальні положення сучасної економічної теорії та прикладної економіки, статистичні дані. Загальна методологічна основа дослідження – абстрактно-логічний комплексний підхід, методи аналізу та синтезу. Досліджені показники стану та тенденцій розвитку торгівлі та їхній вплив на забезпечення професійної компетентності працівників. Досліджено попит на спеціальності, що можуть реалізовуватися у подальшій професійній діяльності в торгівлі. Розроблено характерологічну таблицю загальних і професійних компетенцій управлінського персоналу та продавців залежно від посад.

Ключові слова: торгівля, розвиток торгівлі, професійна компетентність, компетенції персоналу, загальні, спеціальні (професійні) компетенції.

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування національної економіки на розвиток соціально-трудових відносин, на формування професійної компетентності працівників впливають різноманітні чинники, серед яких загальний стан економіки та окремих галузей.

Торгівля є важливим видом економічної діяльності, оскільки серед її основних функцій – забезпечення населення держави необхідними товарами й послугами. Для здійснення торгівлі персонал підприємств має набувати певні знання, уміння і навички, які і формують його професійну компетентність.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у теорію професійної компетентності працівників внесли такі науковці: М. Армстронг, І. В. Болотнікова, Р. Бояцис, Ч. Вудраф, Ю. В. Варданян, О. А. Грішнова, О. А. Дороніна, А. Я. Кібанов, А. М. Колот, Т. А. Костишина, Г. С. Лопушняк, Д. Мак-Клелланд, І. Л. Петрова, М. Портер, К. Прахалад, С. та Л. Спенсери, Д. Равена, М. В. Семікіна, С. Уїддетт, Г. Хемел, С. Холліфорд, Н. Хомський, Г. Л. Чайка, Л. В. Шаульська та інші. Незважаючи на вагомність їхніх досліджень, тема професійної компетентності працівників торгівлі залишається недостатньо розкритою, оскільки має галузеву специфіку.

Метою статті є дослідження стану та тенденцій розвитку торгівлі в контексті забезпечення професійної компетентності працівників.

Основні результати дослідження. На думку О. А. Грішнкової, «компетентність працівника (професіоналізм) – це рівень його загальної та професійної підготовки, а також широта професійного світогляду, що дозволяє йому адекватно реагувати на вимоги конкретного робочого місця чи виконуваної роботи, які постійно змінюються» [1].

На нашу думку, працівники мають володіти специфічними знаннями, уміннями та навичками, які б забезпечували розвиток товарообороту та інших результативних показників торгівлі.

В Україні відбувається розширення внутрішнього ринку, яке супроводжується стимулюванням вітчизняного виробництва, зростанням валових нагромаджень. Масштабне збільшення інвестицій в основний капітал на тлі збільшення внутрішнього споживчого попиту потребує інноваційного наповнення інвестицій, а також удосконалення системи ціноутворення, широкого залучення приватного капіталу. Водночас слід удосконалювати податкове законодавство та підвищувати прозорість фінансового стану підприємств. Це позитивно позначиться на зростанні продуктивності праці, розширенні ресурсної бази інвестицій у виробництво й торгівлю.

Істотні недоліки в розміщенні підприємств торгівлі на території населених пунктів зумовлені відсутністю цілеспрямованої державної політики щодо цього питання з боку місцевих органів влади. Суб'єкти господарювання відкривають підприємства торгівлі, як правило, без проведення маркетингових досліджень і в умовах недостатньої інформованості про стан ринку в регіоні, його місткість. Їхня спеціалізація не гармонізована з потребами всіх верств населення в цьому регіоні.

Аналіз стану формування товарного асортименту та цінової політики на підприємствах торгівлі свідчить, що до цього процесу ще недостатньо залучається нове покоління фахівців ринкової формації з високою професійною компетентністю, які володіють сучасними технологіями менеджменту, знаннями у сфері маркетингових досліджень, логістики тощо.

Разом з негативними змінами слід зазначити деякі позитивні зрушення, що намітилися останніми роками. Створено певне конкурентне середовище в посередницькій діяльності, що сприяє поліпшенню функціонування оптових посередників. Такі ринки вже почали створюватися на базі складського господарства, уже розроблено й затверджено основні напрями створення і функціонування оптових продовольчих ринків.

Відчутне поживлення інвестицій у реальний сектор економіки повною мірою залежить від ефективності заходів щодо створення сприятливих для підприємницької та інвестиційної діяльності в Україні умов, завдяки чому підприємства зможуть формувати власний інвестиційний капітал, залучати значні іноземні інвестиції, скорочувати відтік приватного капіталу за кордон.

Під споживчим ринком розуміють ринок, предметом купівлі-продажу на якому є товари і послуги, призначені для задоволення попиту населення. Загальний ринок споживчих товарів поділяється на окремі товарні ринки. У складі загального споживчого ринку передусім виділяють ринки продовольчих і непродовольчих товарів. Кожний з цих ринків поділяється на ринки окремих груп [2, с. 29; 3-4].

Проведене дослідження стану основних показників торгівлі дає підстави стверджувати, що упродовж 2017-2019 рр. показники у цьому виді економічної діяльності мали тенденції до зростання. Про це свідчить аналіз показників оптового та роздрібного товарообороту підприємств торгівлі (табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка оптового та роздрібного товарообороту в Україні за 2017-2019 рр.

Показники	Роки			Динаміка у 2019 р., %	
	2017	2018	2019	порівняно з 2017 р.	порівняно з 2018 р.
Оптовий товарооборот підприємств, млн грн	908670,6	2215367,7	2322176,9	255,6	104,8
Оборот роздрібно́ї торгівлі, млн грн	815344,3	930629,2	1094045,8	134,2	117,6

Джерело: [5-7].

Як свідчать результати розрахунків, оптовий товарооборот у 2019 р. значно перевищував показники 2015 р. (у 2,6 раза), а показники 2018 р. – на 4,8%. Оборот роздрібної торгівлі зростає, але не такими високими темпами: у 2019 р. порівняно з 2015 р. – на 34,2%, а порівняно з 2018 р. – на 17,6%

Можна простежити також загальну тенденцію до зростання обороту роздрібної торгівлі за регіонами (рис. 1).

Рис. 1. Індекс фізичного обсягу роздрібної торгівлі (у порівняних цінах) за регіонами у 2018-2019 рр.
Джерело: побудовано автором.

За результатами проведеного нами ранжування, найвище зростання обсягу роздрібного товарообороту у 2019 р. порівняно з 2018 р. спостерігалось в Луганській обл. (127,8%), а найнижче – у Кіровоградській обл. (99,9%). Такі тенденції зумовлені і кількістю зайнятих у сфері торгівлі (табл. 2).

Упродовж досліджуваного періоду чисельність зайнятих у всіх видах економічної діяльності незначно зростала: на 0,8% у 2019 р. порівняно з 2015 р. та на 1,3% порівняно з 2018 р. Темпи росту зайнятих в оптовій та роздрібній торгівлі та ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів у 2019 р. були більш значними: 8,3% порівняно з 2015 р. і 4% порівняно з 2018 р.

Чисельність зайнятих у цьому виді економічної діяльності має значну частку у загальній зайнятості упродовж 2015-2019 рр. і постійно підвищується (рис. 2). Наприклад, у 2019 р. зайняті в торгівлі становили 22,9% загальної чисельності зайнятих. Це був найвищий показник за всі аналізовані роки.

Таблиця 2

Показники чисельності зайнятих у торгівлі в Україні за 2015-2019 рр.

Показники	Роки					Динаміка у 2019 р., %	
	2015	2016	2017	2018	2019	порівняно з 2015 р.	порівняно з 2018 р.
Усього зайнятих	16443,2	16277	16156	16361	16578	100,8	101,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3510,7	3516,2	3525,8	3654,7	3801,3	108,3	104,0
Питома вага зайнятих у торгівлі, %	21,4	21,6	21,8	22,3	22,9	x	x

Джерело: [8-10].

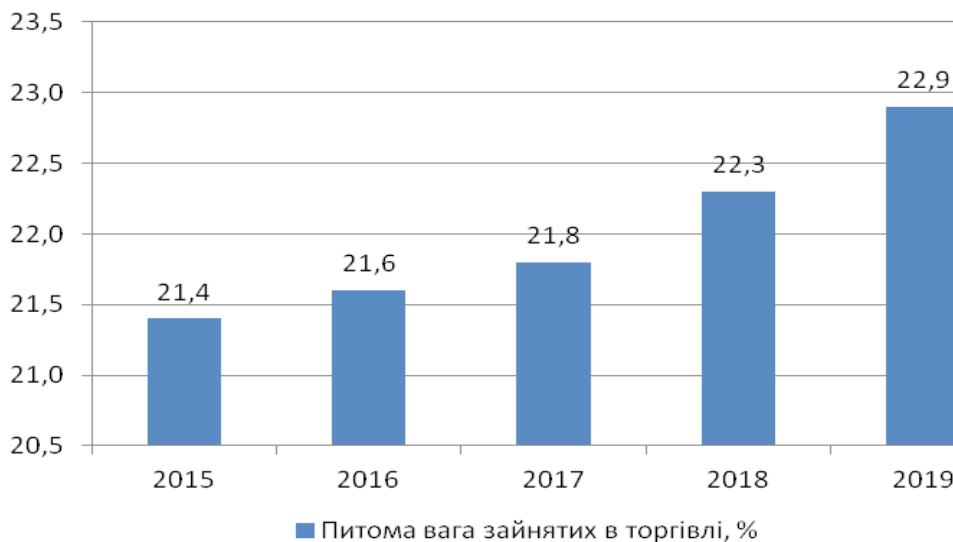

Рис. 2. Динаміка показників зайнятих в оптовій і роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів за 2015-2019 рр.

Джерело: [8-10].

Такі тенденції вимагають детального дослідження компетентності працівників, зайнятих у торгівлі, оскільки від їхніх знань, умінь, навичок, прийнятих управлінських рішень залежить розвиток галузі та національної економіки загалом.

Ми дослідили попит випускників українських шкіл 2020 р. на отримання освіти, яка дозволяє працювати в торговельній галузі (табл. 3).

Таблиця 3
Показники попиту на навчання для здобуття ступеня бакалавра у 2020 р.

Галузь знань	Спеціальність	Кількість заяв	Питома вага у загальній кількості заяв у галузі знань, %
Управління та адміністрування	Усього	135090	x
	Менеджмент	54766	40,5
	Маркетинг	24041	17,8
	Підприємництво, торгівля та біржова діяльність	18603	13,8
Соціальні та поведінкові науки	Усього	71882	x
	Економіка	30142	41,9

Джерело: складено автором.

Проведене дослідження свідчить, що найбільшу питому вагу мають спеціальності «Економіка» (41,9%) та «Менеджмент» (40,5%). Найменшу питому вагу має спеціальність «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» (13,8%). Така тенденція зумовлена, на нашу думку, більш широким спектром компетенцій, які формуються під час навчання на спеціальностях-лідерах і дозволяють реалізовувати їх не лише в галузі торгівлі. На нашу думку, низьку питому вагу попиту на спеціальність «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» можна пояснити тим, що вона формує компетенції, які значним чином спрямовані на реалізацію в галузі торгівлі.

За даними Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників нами сформовані загальні та спеціальні (професійні) компетенції для управлінського персоналу та продавців торговельних підприємств (табл. 4).

Таблиця 4

Компетенції персоналу підприємств торгівлі залежно від посади

Посада	Загальні компетенції	Спеціальні (професійні) компетенції
Директор торговельного підприємства Завідувач підприємства роздрібно торгівлі	Чинне законодавство України, що регламентує підприємницьку діяльність; нормативно-правові акти та документи з державного регулювання функціонування підприємств торгівлі та організації продажу продовольчих і непродовольчих товарів; нормативно-правова база щодо захисту прав споживачів; категорії і види стандартів, інша нормативно-технічна документація щодо сертифікації товарів і послуг у торгівлі; правила торговельного обслуговування населення; основи менеджменту, маркетингу, маркетингової логістики, основи товарознавства; призначення та види торгово-технологічного обладнання відповідно до типорозмірів торгових підприємств; основи етики та психології в торгівлі; трудове законодавство; форми і методи організації та оплати праці; критерії оцінювання ефективності трудової діяльності; принципи обліку та порядок організації бухгалтерської звітності; основи діловодства; правила використання засобів зв'язку, комп'ютерної та обчислювальної техніки; правила і норми охорони праці, протипожежного захисту, виробничої санітарії та особистої гігієни	Правила конкурентних взаємовідносин; принципи формування асортименту і контролю якості товарів
Товарознавець		Порядок здійснення експортно-імпортних операцій із закупівлі, постачання, зберігання, транспортування та реалізації продовольчих і непродовольчих товарів; порядок складання заявок та укладання договорів з постачальниками на реалізацію споживчих товарів та контроль за їх виконанням; порядок обміну товарів; умови постачання товарів і правила їх приймання, зберігання та реалізації; товарні класифікації України та зарубіжних країн; методи визначення якості товарів; правові засади забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини для здоров'я споживачів; стандарти та технічні умови щодо якості сировини, напівфабрикатів і готової продукції; порядок вилучення з обороту або знищення харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів, що не відповідають встановленим нормам; порядок тимчасового припинення діяльності підприємств сфери торгівлі, які систематично реалізують недоброякісні товари, порушують правила торгівлі, умови зберігання і транспортування товарів
Завідувач відділу підприємства торгівлі		Методи вивчення, аналізу та оцінювання попиту споживачів, конкурентоспроможності товарів; асортимент, характеристики товарів, показники якості різних видів товарів (продукції); організація обліку продажу товарів і звітності; правила застосування штрих-кодів

Продовження табл. 4

Посада	Загальні компетенції	Спеціальні (професійні) компетенції
Продавець продовольчих, непродовольчих товарів	Правила торговельного обслуговування населення; основи етики та психології в торгівлі; основи діловодства; правила використання засобів зв'язку, комп'ютерної та обчислювальної техніки; правила та норми охорони праці, протипожежного захисту, виробничої санітарії та особистої гігієни	Асортимент, класифікація, характеристика, харчова цінність товарів, терміни зберігання товарів певної групи, роздрібні ціни на товари; ознаки доброякісності товарів, види браку, відходів і порядок їх списання; правила розшифрування артикулів, штрихового коду товару; порядок розрахунку із споживачами, зокрема за кредитними картками; правила зберігання товарів і терміни їх реалізації; правила експлуатації відповідних видів торгово-технологічного обладнання, ЕККА, виробничого інвентарю, інструменту ваговимірювальних приладів, їх призначення та використання в торгово-технологічному процесі; форми та методи обслуговування покупців; правила продажу продовольчих товарів; правила торговельного обслуговування населення; правила та норми охорони праці, протипожежного захисту, виробничої санітарії та особистої гігієни

Джерело: складено на основі [11].

Висновки. Отже, дослідження стану та тенденцій розвитку торгівлі в Україні впродовж 2015-2019 рр. дозволяє стверджувати про достатні ресурси для підвищення компетентності персоналу торгівлі, забезпечення конкурентоспроможності працівників і галузі загалом.

Список використаних джерел

- Грیشнова О. А. Білик О. М. *Економіка праці та соціально-трудова відносини: практикум*: навч. посіб. К.: Знання, 2012. 280 с.
- Економіка торгівлі з використанням інформаційних технологій*: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури. 2006. 376 с.
- Коробкин А. З. *Економіка торгівлі*: учеб. пособ. Гомель: Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации, 2015. 344 с.
- Мисникова Л. В., Сныткова Н. А. *Организация труда в торговле*: учеб. пособ. Минск: Изд-во Гревцова, 2010. 184 с.
- Оптовий та роздрібний товарооборот підприємств оптової та роздрібною торгівлі у 2017 році. *Державна служба статистики України*: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sr/roz/roz_u/roz2017_u.htm
- Оптовий та роздрібний товарооборот підприємств оптової та роздрібною торгівлі у 2018 році. *Державна служба статистики України*: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sr/roz/roz_u/roz1318_u.htm
- Оптовий та роздрібний товарооборот підприємств оптової та роздрібною торгівлі у 2019 році. *Державна служба статистики України*: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sr/roz/roz_u/roz1319_u.htm
- Праця України у 2017 році*: стат. зб. К.: Август трейд, 2018. 281 с.
- Праця України у 2018 році*: стат. зб. К.: Бук-Друк, 2019. 242 с.
- Праця України у 2019 році*: стат. зб. К.: Август трейд, 2020. 267 с.
- Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 65. Торговля та громадське харчування. Затверджено наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України 30.11.1999 р. № 918. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0918204-99#Text>

References

- Hrishnova, O. A., & Bilyk, O. M. (2012). *Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny: praktykum* [Labor economics and social-labor relations: practicum]: Manual. Kyiv: Knowledge: [in Ukrainian].
- Ekonomika torhivli z vykorystanniam informatsiynykh tekhnolohiy* [Economics of trade with the use of information technology]: Manual (2006). Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian].
- Korobkin, A. Z. (2015). *Ekonomika tovgvli* [Trade Economics]: Manual. Gornel: Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives. [in Russian].

4. Misnikova, L. V., & Snytkova, N. A. (2010). *Organizatsiya truda v torgovle [Organization of labor in trade]: Manual*. Minsk: Grevtsov Publishing House. [in Russian].
5. Optovyy ta rozdrubnyy tovarooborot pidpryyemstv optovoyi ta rozdrubnoyi torhivli u 2017 rotsi [Wholesale and retail trade turnover of wholesale and retail trade enterprises in 2017] (2017). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sr/roz/roz_u/roz2017_u.htm [in Ukrainian].
6. Optovyy ta rozdrubnyy tovarooborot pidpryyemstv optovoyi ta rozdrubnoyi torhivli u 2018 rotsi [Wholesale and retail trade turnover of wholesale and retail trade enterprises in 2018] (2018). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sr/roz/roz_u/roz1318_u.htm [in Ukrainian].
7. Optovyy ta rozdrubnyy tovarooborot pidpryyemstv optovoyi ta rozdrubnoyi torhivli u 2019 rotsi [Wholesale and retail trade turnover of wholesale and retail trade enterprises in 2019] (2019). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sr/roz/roz_u/roz1319_u.htm [in Ukrainian].
8. *Pratsya Ukrayiny u 2017 rotsi [Labor of Ukraine in 2017]*: Statistical publication (2018). Kyiv: August trade. [in Ukrainian].
9. *Pratsya Ukrayiny u 2018 rotsi [Labor of Ukraine in 2018]*: Statistical publication (2019). Kyiv: Book-Print. [in Ukrainian].
10. *Pratsya Ukrayiny u 2019 rotsi [Labor of Ukraine in 2019]*: Statistical publication (2020). Kyiv: August trade. [in Ukrainian].
11. Dovidnyk kvalifikatsiynykh kharakterystyk profesiy pratsivnykiv. Vyp. 65. Torhivlya ta hromads'ke kharchuvannya [Handbook of qualification characteristics of employees' professions. Vol. 65. Trade and catering] (1999). Approved by the Order of the Ministry of Foreign Economic Relations and Trade of Ukraine on 1999, Nov 30, 918. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0918204-99#Text> [in Ukrainian].

Vityunin O. V. The state and trends of trade in the context of ensuring the professional competence of employees.

The article summarizes the arguments and counter-arguments within the scientific discussion on regulating the development of professional competence of trade workers, as the transformation processes taking place in the context of globalization and European integration put forward new requirements for personnel management at micro and macro levels. This is due to the fact that in the conditions of market development, the most significant transformations take place in the social and labor spheres. The main purpose of the article is to study the state and trends of trade in the context of ensuring the professional competence of employees. Systematization of literature sources and approaches to solving the problem of professional competence of trade workers shows that Ukrainian and foreign scientists have studied professional competence, but in modern conditions, there is a need for critical analysis of trade status and trends in the context of professional competence. The study of this issue was carried out in the following logical sequence: determining the results, forming the main tasks and areas of research on the main indicators of trade, and identifying trends in trade in the context of ensuring the professional competence of employees. The methodological tools of the study include the system of economic laws, concepts, and categories, and the fundamental provisions of modern economic theory and applied economics. An abstract-logical complex approach and methods of analysis and synthesis are the general methodological basis of the research. The trade indicators and trends in their development constitute the object of the study as they contribute to ensuring the professional competence of workers in this industry. The article examines the indicators of the condition and trends of trade and their impact on ensuring the professional competence of employees. The demand for specialties that can be realized in the longer professional activity in trade is investigated. A characterological table of general and professional competencies of management staff and salespeople depending on positions is developed.

Keywords: trade, trade development, professional competence, staff competencies, general, special (professional) competencies.

Вітунін Володимир Олексійович – здобувач кафедри управління персоналом, економіки праці та економічної теорії ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (e-mail: vityunin1966@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3484-9320>).

Vityunin Volodymyr Oleksiyovych – Applicant of the Department of personnel management, labor economics and economic theory of the Poltava University of Economics and Trade.

Надійшло 17.09.2020 р.